

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญแห่งปัญหา

วัฒนธรรม เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน มีพลังในการขับเคลื่อนตัวเอง สามารถผสมปรับไหว สืบทอดได้ต่อเนื่อง อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่ทำให้มนุษย์ และกลุ่มคนต่าง ๆ มั่นใจในความเป็นมนุษย์และเชื่อมั่นในสังคมของตนเอง และช่วยพัฒนาศักยภาพแห่งความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2539 : 6)

วัฒนธรรม เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการเรียนรู้และถ่ายทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน มีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเป็นผลงานของมนุษย์ ทั้งแบบอย่างการทำมาหากิน การจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมดูแล เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นในกลุ่มสังคม ตลอดจนจนความคิด ความเชื่อที่มีอิทธิพลเหนือการกระทำทั้งหลายของสมาชิกในสังคม วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ และยังรวมผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น ทักษะค่านิยมของสิ่งต่างๆ ที่คนทำขึ้นและความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่งๆ และมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมซึ่ง งามพิศ สัตย์สงวน (2534 : 64 – 65) ได้จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ ส่วนของวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ อันประกอบด้วย สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีรูปร่างมีขนาด และน้ำหนักที่แตกต่างกันออกไป เช่น ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรค เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ คือ ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่างขนาด หรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มาก วัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภทย่อย คือ 1) สถาบันทางสังคม 2) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคม 3) ศิลปะ 4) ภาษา และ 5) พิธีกรรม

ภาษา เป็น ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ในที่นี้หมายถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางด้วย ทุกวัฒนธรรมต้องมีการสื่อสารติดต่อกันในการใช้ภาษา แม้บางสังคมหรือบางกลุ่มวัฒนธรรมจะไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองก็ตาม แต่การสื่อสารที่ใช้ภาษา

พูดหรือภาษาท่าทางในการสื่อสารทำความเข้าใจกับคนในกลุ่ม ซึ่งมีไม่น้อยในสังคมไทยที่ไม่
มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง ภาษาจึงเป็นแขนงหนึ่งของวัฒนธรรมที่กลุ่มชนสังคมได้ตกลง
ร่วมกันในการกำหนดว่าจะใช้สัญลักษณ์อะไรในการสื่อสาร เพื่อทำความเข้าใจในกลุ่มสังคม
ของตน

การที่มนุษย์รู้จักพูด รู้จักใช้ไฟ ใช้เครื่องมือต่าง ๆ รู้จักเขียนหนังสือ สร้างศิลปะ
นับถือศาสนา ส่งกระจกดูตนเอง รู้จักสร้างสรรค์ รู้จักภาษา และรู้จักดัดแปลงปรับปรุง
สิ่งเหล่านี้ให้ตีมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น วัฒนธรรมกับภาษาเกี่ยวข้องกันมาโดยตลอด การศึกษา
หาความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ในอดีตจะใช้ภาษาของกลุ่มชนนั้น ๆ เก็บข้อมูล ถ้าหากภาษาใด
มีคำใช้น้อย และไม่เป็นระเบียบ วัฒนธรรมก็จะไม่สมบูรณ์ไปด้วย ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ
ในชีวิตประจำวันจึงเกี่ยวข้องกับภาษาอยู่เสมอ ภาษาเป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์กำหนดขึ้น เพื่อ
ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคม โดยกำหนดเสียงเป็นสัญลักษณ์แทนความหมาย เพื่อสื่อ
ความเข้าใจภาษาแต่ละกลุ่มชนได้สมมุติเรียกสิ่งต่าง ๆ ด้วยถ้อยคำที่ผิดแผกกันไปตามข้อตกลง
และยอมรับร่วมกัน และมีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเสมอ ภาษาอาจเปลี่ยนแปลง
อยู่ตลอดเวลา ทั้งในแง่เสียง ความหมาย และการใช้คำ ภาษาใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อ
แสดงความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ออกมาให้ปรากฏ ภาษาสะท้อนให้เห็นวิถีทางการดำเนินชีวิต
ของมนุษย์ ภาษาจึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง (บุญยงค์ เกศเทศ. 2547 : 1 – 2)
เราทุกคนจึงควรช่วยกันธำรงรักษาวัฒนธรรมและภาษาให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป
โดยเฉพาะภาษานั้นอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและกาลเวลา จึงเป็นหน้าที่
ของคนในสังคมจะต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง และธำรงรักษาหรือทำให้เปลี่ยนแปลงไปใน
ทิศทางที่สร้างสรรค์เพื่อให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและดำรงสืบไป

ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาติที่น่าภาคภูมิใจยิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติ
อารยะ ปัจจุบันได้เกิดปัญหา มองข้ามความสำคัญของการใช้ภาษาที่ถูกต้อง กลายเป็นต้นแบบ
ซึ่งไม่เหมาะสม ทั้งยังขาดความเข้าใจในความสำคัญของภาษาถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องสืบทอด
วัฒนธรรมด้วย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2537 : 6)

ภาษาไทยและภาษาถิ่นอีสาน ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้าง
ไว้และถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรภาคภูมิใจในความเป็น
เอกลักษณ์ และมีอารยะธรรมอันสูงส่ง

วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง วรรณกรรมที่เป็นมุขปาฐะ (ใช้ด้อยคำเล่าสืบต่อ ๆ กันมา) และลายลักษณ์ (บันทึกในวัสดุต่าง ๆ เช่น ใบลาน และบันทึกในกระดาษที่เรียกว่า สมุดไทย สมุดข่อย เป็นต้น) วรรณกรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นภาคต่าง ๆ ของไทย โดยคนท้องถิ่นนั้นเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมา รูปแบบฉันทลักษณ์เป็นไปตามความนิยมของท้องถิ่น ภาษาที่ใช้เป็นภาษาของท้องถิ่นนั้น ๆ วรรณกรรมท้องถิ่นที่มีในทุกท้องถิ่นของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (พรทิพย์ ชังธาดา, 2539 : 12-13)

1. วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยการเล่าสืบต่อกันมา วรรณกรรมประเภทนี้ ได้แก่ ประเพณีต่าง ๆ นิทาน การแห่ขบวน คำขวัญ ภาษิต ปริศนา ผญา เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่น เป็นต้น

2. วรรณกรรมลายลักษณ์ ได้แก่ วรรณกรรมที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีทั้งลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ส่วนใหญ่จะจารไว้ในใบลาน

วรรณกรรมท้องถิ่นมีประโยชน์มากมายหลายประการ ดังนี้

1. ให้ความบันเทิงใจแก่ชุมชน เช่น ขับเสภาในภาคกลาง เล่าคำว หรือขับลำนำ ภาคเหนือ อ่านหนังสือในบุญงันเฮือนดีในภาคอีสาน การสวดหนังสือและสวดค่านในภาคใต้
2. ให้เข้าใจในค่านิยม โลกทัศน์ของแต่ละท้องถิ่นโดยผ่านทางวรรณกรรม
3. เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ
4. ก่อให้เกิดความรักถิ่นหวงแหนมาตุภูมิและรักสามัคคีในท้องถิ่นของตน

ผลจากการที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษาวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่น มากขึ้นรัฐบาล จึงมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2524 ประกาศใช้นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อเป็นแนวทางในการรักษาส่งเสริมวัฒนธรรมไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยว่า “รัฐพึงส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจเห็นคุณค่า ยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีความรักหวงแหนวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น”

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2532 : 13) ได้แปรนโยบายเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติส่วนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยมีกิจกรรมสำคัญๆ 3 ประการ คือ การแสดงดนตรี นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้านรวมถึงการฟื้นฟูวรรณกรรมพื้นบ้านให้ สืบทอดต่อไป

นิทานพื้นบ้านอีสาน เป็นอุบายวิธีที่จะผ่อนคลายจิตใจให้แก่ประชาชนชาวชนบทได้ เป็นอย่างดี คือ เป็นอุบายวิธีเพื่อแก้ไขเรื่องศัตรูผู้จะหัก โคนและความข้องใจกับใจที่เขามีต่อผู้มีอำนาจและเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เมื่อไม่อาจเผชิญหน้ากับศัตรูอย่างเปิดเผยโดยการแสดงออก ซึ่งความรู้สึกว่าตนเองถูกรบกวน ตนเองเกลียด และไม่พอใจ เนื่องจากจำกัดสิทธิทางสังคม วัฒนธรรม และหรือทางด้านการเมือง ชาวบ้านเหล่านั้นก็หันมาใช้วิธีที่ปลอดภัยคือ นิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นการลงโทษทางอ้อม (ตอบโต้) ต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือตน ทางด้านสังคมและการปกครอง นอกจากนั้น นิทานพื้นบ้านยังเป็นสื่อการสอนด้านความประพฤติ เตือนสติ บุกคตทุกฐานะ เพศ และวัย และให้เห็นถึงคุณและโทษ จากพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง ซึ่งได้รับผลกระทบในบั้นปลาย คดีหรืออุทาหรณ์เหล่านี้คือตัวอย่างหรือแบบอย่างที่ดีที่ควรกระทำ อันจะนำไปสู่ความสันติสุขในสังคมสืบไป (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 : 71-72)

การถ่ายทอดวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ซึ่งอาศัยศิลปะด้านการแสดงเป็นสื่อ นั้นจะได้รับความนิยมสูงกว่าวิธีการอย่างอื่น การแสดงของชาวอีสานมีหลายชนิด หลายแบบ เช่น การฟ้อน การเซิ้ง การละเล่นของเด็ก เล่นผญาเกี่ยวและการแสดงหมอลำ เป็นต้น

การแสดงหมอลำ เป็นศิลปะการแสดงพื้นเมืองของชาวอีสานที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งแบ่งออกได้หลายชนิดเช่น ลำทรง ลำส่องลำผีฟ้า ลำกลอน ลำพื้น ลำหมู่ หรือลำเรื่อง ต่อกลอน ลำเพลิน และลำซิ่ง แต่โดยมากการลำแบบเป็นเรื่องราวอย่างละครของไทยภาคกลาง จะเป็นประเภทหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องต่อกลอน และหมอลำเพลินซึ่งจะนิยมนำเอานิทานพื้นบ้านมาแสดง เช่น เรื่อง นางแดงอ่อน ชูฉุนางอ้ว ผาแดง – นางไอ่ นางผมหอม และนางนกยางขาว เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่อง อูษา – บารส เป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นโดยปราชญ์ในท้องถิ่น อาจจะเป็นพระภิกษุ หรือปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อน ภาษาที่ใช้เป็นภาษาถิ่นอีสาน ซึ่งจารลงในเอกสารใบลานหรือที่เรียกว่า “หนังสือผูก” และเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ซึ่งมักจะนิยมสร้างหนังสือหรือคัดลอกหนังสือผูก ถวายพระเพราะเชื่อว่าได้อานิสงค์แรง ข้อดีของวรรณกรรมเรื่องอูษา-บารส นี้มีหลายประการ เช่น ถ้อยคำสำนวนภาษาที่ไพเราะกินใจแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟังก็คือ จุดประสงค์ด้านความบันเทิงล้วนนอกจากนี้ก็วิย้งได้สอดแทรกหลักธรรม คติสอนใจ ในเรื่องความรัก และความทุกข์เพราะความรักเอาไว้ กวีได้กล่าวอ้างสถานที่ในท้องถิ่นมาเป็นฉาก เพื่อเพิ่มความมีชีวิตที่สมจริงให้แก่ตัวละคร และพฤติกรรมที่ตัวละครกระทำออกมานั้นจะได้เป็นตัวอย่างและมีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือ เพื่อที่จะไม่ให้ผู้อ่านและ

ผู้ชมการแสดงไม่ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง เพราะแง่คิดของเรื่องอุษา-บารส เป็นปัญหารักสามเส้า ผู้แข่งขันคนรักของผู้อื่นทำให้เขาเกิดทุกข์ การพลัดพรากคนรักก็เกิดทุกข์ ฉะนั้นจึงไม่ควรพรากของรักของผู้อื่น จากข้อคิดของวรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส นี้จะเห็นถึงภูมิปัญญาของนักปราชญ์ในท้องถิ่นอีสาน เนื้อหาและสาระคดีเรื่องความรักของมนุษย์ไม่ล้ำสมัย แต่ข้อเสียก็คือ วัฒนธรรมภายนอกกำลังคุกคามวัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งที่ดีงามหลายอย่างกำลังจะเลือนหายไป เพราะเหตุปัจจัยของวัฒนธรรมภายนอก เช่น เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ และค่านิยมของสังคมภายนอกที่มีอิทธิพลมากกว่า ทั้งผู้คนและสังคมกลับให้ความสำคัญทางด้านวัตถุภายนอก มากกว่าภายใน การสื่อสารด้านการแสดงรูปแบบเดิมเสื่อมความนิยม เพราะเห็นว่ามันทันสมัย ดังนั้นการแสดงหมอลำจึงมีผลกระทบต่อความอยู่รอดซึ่งอาจจะกลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมชาวอีสานชนิดหนึ่งเท่านั้น สาเหตุของการเสื่อมความนิยมของหมอลำมีหลายสาเหตุ เช่น รูปแบบวิธีแสดง จะดำเนินเรื่องซ้ำไม่ทันใจผู้ดูที่เป็นชาวอีสานยุคใหม่ เทคนิคด้าน ฉาก แสง เสียง การแต่งกายของผู้แสดง ถิ่นทำทางทำเพื่อนรำการจิดฉก คนตรีและบทร้อง (ลำ) ไม่กระชับหรือนอกเรื่องมากเกินไป เป็นต้น ชาวอีสานยุคใหม่มีการศึกษาที่สูงขึ้น การคมนาคม การสื่อสาร สภาพสังคมชนบทล้มสลายกลายเป็นสังคมเมือง เศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูงขึ้น ที่ทำกินลดน้อยลง แหล่งผลิตอาหาร การเกษตร การกสิกรรมลงทุนสูง จากความทันสมัยคนชอบความสะดวกสบายรวดเร็ว อยู่ในภาวะที่ต้องแข่งขันกับตนเองกับสังคมและเวลาสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นปัจจัยทำให้คนในพื้นที่อีสานหัน ไปสนใจความบันเทิงอย่างอื่นที่แปลกใหม่ทันใจตนเอง ดังนั้นศิลปะการแสดงจึงจำเป็นต้องพัฒนา ปรับปรุงขึ้นมาใหม่ให้กลับมามีชีวิตหรือขยายเวลาออกไปอีก ปัญหาเหล่านี้น่าจะมีทางแก้ไขได้

ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้สอนนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์พื้นเมืองและมีบทบาทหน้าที่จะต้องร่วมมือกับฝ่ายรัฐและสถาบันทั้งปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่กล่าวว่าจะต้องอนุรักษ์ และส่งเสริมสร้างสรรค์ศิลปะของชาติและท้องถิ่นให้คงคู่กับสังคมไทยตลอดไป จึงได้นำเอาหลักการรูปแบบวิธีการแสดงละครพื้นทางของไทยภาคกลางมาปรับปรุงผสมผสานเข้ากับวิธีการแสดงหมอลำทั้งยังเห็นว่าวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานมีข้อดีมากมายหลายเรื่องจึงได้นำเอาวรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส อันเป็นนิทานพื้นบ้านของอำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี และเขียนไว้โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ฤดีมณ ปรีดีสนิท อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏอุดรธานี ที่เขียนไว้ด้วยฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 28 ผู้วิจัยได้ติดต่อเรียบเรียงเป็นบทการแสดงพื้นบ้านอีสานขึ้นใหม่ โดยใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ประเภทโคลงสารและกลอนนำมาใช้ในการดำเนินเรื่อง แล้วนำออกแสดงในงานวันราชภัฏวิชาการระหว่างวันที่

12-14 กุมภาพันธ์ 2545 ผู้วิจัยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำแบบใหม่ โดยยึดแนวละครพื้นทางของไทยภาคกลาง และยังคงอยากให้เป็นนวัตกรรมแบบใหม่ของการแสดงพื้นบ้านอีสาน และเพื่อเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานให้คนทั่วไปรู้จัก บทแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่องอุษา-บารส ได้ผ่านการตรวจสอบบทจากผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา ฉันทลักษณ์ และบทร้อง (หมอลำ) มาแล้ว และได้นำออกแสดงมาแล้วเช่นกัน ผลการแสดงอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และน่าพอใจ ซึ่งผลการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ในครั้งนี้ถือว่าเป็นนวัตกรรมแบบใหม่ของการแสดงหมอลำ ที่น่าจะใช้เป็นแบบอย่างหรือแนวทางในการสร้างสรรค์บทการแสดงเรื่องใหม่ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ ดังนี้

1. เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เรื่องอุษา – บารส
2. เพื่อสร้างบทแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่องอุษา – บารส
3. เพื่อจัดแสดงละครพื้นบ้านอีสานเรื่อง อุษา-บารส

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. วรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส ที่นำมาวิเคราะห์เป็นฉบับของฤดีมน ปรีดีสนธิ
2. การสร้างบทแสดง จะยึดองค์ประกอบของละครตามแนวทฤษฎีของ อริสโตเติล 6 ประการ คือ โครงเรื่อง ตัวละคร และการวางลักษณะนิสัยตัวละคร ความคิด การใช้ภาษา เพลง ความตระการ (เปรมฤดี มุสิกะนั้นนันทน์. 2534 : 19-30)
3. การจัดแสดงเป็นละครเวที แบบพื้นบ้านอีสานประยุกต์จากการแสดง มี 10 จาก ตัวละครเป็นชายจริง – หญิงแท้ ภาษาใช้ภาษาถิ่นอีสาน เพลง – คนตรี ใช้คนตรีพื้นบ้านอีสาน และร้องหมอลำ ประกอบแสง สี เสียง

4. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทงานสร้างสรรค์ (Creative) สาขานาฏศิลป์และการละคร (Dance and Theatre) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดลำดับขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูล โดยรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพื้นฐาน ดังนี้
  - ละครไทย
  - หลักการเขียนบทละคร
  - หมอลำ
  - วรรณกรรมอีสาน
  - ฉันทลักษณ์ของอีสาน
  - งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส ดังนี้
  - ที่มาของเรื่อง
  - โครงเรื่องย่อ
  - ลักษณะคำประพันธ์
  - กลวิธีในการดำเนินเรื่อง
  - ตัวละคร
  - ฉาก
  - ภาษา
  - สวรรค์หรือแก่นของเรื่อง
4. สร้างบทแสดงพื้นบ้านอีสาน เรื่องอุษา-บารส ขึ้นโดยมีลำดับ ดังต่อไปนี้
  - เนื้อเรื่องย่อ
  - ลักษณะคำประพันธ์
  - ลำดับฉากและเหตุการณ์ เรื่อง อุษา-บารส
  - บทแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่องอุษา-บารส
  - ตัวละคร

- ลักษณะการออกแบบเครื่องแต่งกายตัวละคร
- ลักษณะการออกแบบการจัดฉาก
- คนตรีและเพลง

5. ออกแบบสอบถามประเมินคุณค่าของบทแสดงและผลการจัดการแสดงละคร
ที่บ้านอีสาน เรื่อง อุษา-บารส ที่ผู้วิจัยได้ดัดแปลงขึ้นจากกรอบแนวคิดการวิเคราะห์และ
การประเมินคุณค่าวรรณคดีบทละครของนันทวิทยา ลำควน (2531 : 137-157) ดังมีเนื้อหา
ต่อไปนี้

- 5.1 การประเมินผลด้านโครงเรื่อง (Plot)
- 5.2 การประเมินผลด้านเนื้อเรื่อง (Story)
- 5.3 การประเมินผลตัวละคร (Characters)
- 5.4 การประเมินผลด้านบทสนทนา (Dialogue)
- 5.5 การประเมินผลด้านการกำหนดฉาก (Setting)
- 5.6 การประเมินผลด้านการแต่งกาย (Costums)
- 5.7 การประเมินผลด้านดนตรี และเพลง (Music and Song)
- 5.8 การประเมินผลด้านเทคนิค แสง เสียง การดำเนินเรื่อง (Technique)
- 5.9 การประเมินผลด้านรูปแบบของละครที่บ้าน (Form or Style)
- 5.10 การประเมินผลด้านสาระหรือแก่นของเรื่อง (Theme)

6. นำแบบประเมิน ไปให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็น ซึ่งผู้เชี่ยวชาญที่เลือกมา
จะเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ด้านต่าง ๆ ดังนี้ ด้านนาฏศิลป์การละคร ภาววรรณกรรม
หมอลำ ดนตรี การออกแบบฉากและการแต่งกาย จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย สุรินทร์
มหาสารคาม และวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จำนวน 10 คน

7. ขั้นตอนการเสนอข้อมูล

ในการสรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยจะ
นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

5. ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากบทแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่อง อุษา – บารส ที่เขียนขึ้นนี้ได้ใช้ภาษาดั้งอีสานในบทเจรจา และบทร้อง (ลำ) ทั้งหมด แต่ถ้าหากผู้สนใจที่จะนำไปแสดงในพื้นที่อื่น นอกเหนือจากภาคอีสานควร ได้มีการแก้ไขบทเจรจาของตัวละครให้เป็นภาษาของท้องถิ่นนั้นเสียก่อนเพื่อที่จะให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจ และเกิดอารมณ์คล้อยตามบทบาทการแสดง

6. ข้อตกลงเบื้องต้น

1. บทแสดงพื้นบ้านอีสาน เรื่องอุษา – บารส ฉบับนี้ เกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นโดยผู้วิจัย ศึกษาวิเคราะห์โครงเรื่อง วรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง อุษา – บารส ฉบับของ ฤดีมน ปรีดีสนิท เป็นหลักเท่านั้น

2. บทแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่องอุษา – บารส ฉบับนี้ มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากวรรณกรรมเรื่องเดิมและขนบนิยมของละครไทย ดังนี้

2.1 การเปิดเรื่อง การแสดงพื้นบ้านอีสานเรื่องอุษา-บารส ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ จะแตกต่างจากวรรณกรรมต้นฉบับของฤดีมน ปรีดีสนิท และขนบนิยมของการแสดงละครของภาคกลาง ที่เคยมีมาก่อนซึ่งมักจะมีเปิดเรื่องด้วยฉากท้าวพระยามหากษัตริย์ออกท่องพระโรงว่าราชการ แต่ในงานวิจัยฉบับนี้ จะเริ่มด้วยเบิกโรงเชิงดอกบัว แล้วจึงให้ฤดีมนไปพบนางอุษากุมารีในดอกบัวเสียก่อน พระยาพานจึงมาขอนางไปเป็นธิดาบุญธรรม

2.2 ในฉากที่ท้าวบารส เก็บกระทงของนางอุษาได้ และเข้าหานางอุษา จะดำเนินเรื่องช้าเกินไป จึงรวบรัดให้สั้นลงที่สุดเพราะเกรงว่า จะทำให้ผู้ชมเบื่อเสียก่อนตลอดจนฉากที่นางสนมไปพบโหรเพื่อคิดสินบนก็เช่นกัน

2.3 การจบเรื่องผู้วิจัยได้อ่านสรุปบอกผู้ชมว่านิทานเรื่องนี้เกิดขึ้นที่อำเภอ บ้านผือ จังหวัดอุดรธานี อาจจะมีผลขัดแย้งต่อจุดสุดยอดบ้าง (Anty Climax)

3. ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจะใช้ชื่อคำว่า อุษา – บารส ในบทการแสดงที่สร้างขึ้นใหม่ เพราะมีความหมายตรงกับการถือกำเนิดของนางอุษาซึ่งพระฤดีมาพบนางในเวลารุ่งเช้าหรือเช้าตรู่ และในวรรณกรรมที่ศึกษาวิเคราะห์ จะเขียนด้วยคำว่า “อุสา” ก็จะคงไว้เช่นเดิม

เพราะเขียนตามการออกเสียงของภาษาถิ่นอีสาน ดังนั้นในเอกสารงานวิจัยฉบับนี้จึงมีอยู่ 2 คำ คือ อุษา และอุสา

4. สาเหตุที่ใช้คำว่า “บทแสดง” แทนคำว่า “บทละคร” เพราะเป็นการแสดงที่แตกต่างจากขนบเดิมของละครพื้นทาง และหมอลำหมู่นั้นจึงเป็นการแสดงแบบประยุกต์ ทั้ง 2 ภูมิภาคผสมผสานตามแนวคิดของผู้วิจัยที่จะทำให้หมอลำพัฒนามาเป็นแบบละครพื้นทาง และให้การดำเนินเรื่องกระชับขึ้น โดยใช้วิธีการอ่านโคลงสารเดินเรื่องตลอด

5. บทแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นนี้ ได้ผ่านการตรวจและประเมินผลจากผู้เชี่ยวชาญ ด้านการแสดงท้องถิ่นอีสาน เช่น ด้านวรรณกรรมอีสาน ตลอดจนด้านศิลปะ ดนตรี และ นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน โดยใช้กระบวนการประเมินค่าคะแนนแบบร้อยละ หรือเปอร์เซ็นต์ไทล์ ซึ่งกำหนดค่าคะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 ขึ้นไป

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

การสร้างบทแสดง หมายถึง วิธีการเขียนบทละครเพื่อนำไปจัดแสดงละครเป็น ละครเวที

บทแสดง หมายถึง ผลงานการเขียนชนิดหนึ่ง ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อแสดงมิใช่เขียนเพื่อ อ่าน การแสดงจะเป็นภาพเคลื่อนไหว หรือบางครั้งเรียกว่า “บทนาฏการ”

บทแสดงพื้นบ้านอีสาน หมายถึง บทละครที่เขียนขึ้นแสดงละครพื้นบ้านอีสาน ซึ่งจะเขียนด้วยภาษาไทย แต่ผู้แสดงจะต้องพูดภาษา ร้องแบบหมอลำ ตลอดจนการใช้วงดนตรี โปงลาง การแต่งกาย และลีลาท่าฟ้อนรำ เป็นแบบอีสาน

อุสา-บารส หมายถึง ชื่อเรื่อง วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี ที่นำมา สร้างเป็นบทแสดงพื้นเมืองอีสานซึ่งเขียนในต้นฉบับแต่ในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า “อุษา” ตาม การถือกำเนิดของตัวละครของเรื่องและผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาแนะนำ

ปัญญาสชาดก หมายถึง นิทานพื้นบ้านอิงพุทธประวัติของไทยมาแต่เปลี่ยนแปลง นิบาตชาดก เช่น เรื่องพระสุธน คาวี สังข์ทอง รถมเสน ฯลฯ ลักษณะนิทานเช่นนี้จะมีมากใน ท้องถิ่นไทยภาคเหนือ และภาคอีสานที่มีตั้งแต่โบราณ เพราะเชื่อว่าการสร้างหนังสือถวายวัด นั้นได้ อานิสงค์แรง

ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ เป็นชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งใน 9 ส่วน ที่เรียกกันว่า นวังคสัตตทวารวดี ตามปกติชาดกนั้นนับกันด้วยคาถาแล้ว ตั้งชื่อว่า “นิบาต” เช่น เรื่องโคมี 1 คาถา เรียกว่า “เอกนิบาต” 2 คาถา เรียกว่า “ทุกนิบาต” นวังคสัตตทวารวดี คือ คำสอนของพระศาสดามีทั้งหมด 9 องค์ เช่น ชาดกจะแสดงโดยการยกเอาการเกิดของชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์มาอ้างอิงหรือประกอบ (จรัส พัทธมราชศักดิ์. 2534 : 168)

เพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่แพร่หลายอยู่ไม่ว่าจะในหมู่บ้านเดียวหรือหลายหมู่บ้านก็ได้ แต่ทั้งเนื้อหา ผู้ร้อง ผู้ฟังจะอยู่ในหมู่บ้านที่ทุกคนรู้จัก เพลงพื้นบ้านจะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะหมู่บ้านนั้นๆ มีบทบาทและหน้าที่เป็นที่รู้จักกันในสังคมระดับหมู่บ้านเท่านั้น

เพลงพื้นเมือง หมายถึง เพลงที่มีรากฐานมาจากเพลงพื้นบ้านมีพัฒนาที่เลียนแบบสังคมเมืองหลวง มีเอกลักษณ์ของหลายๆ ท้องถิ่น ซึ่งอาจพบทั้งในหมู่บ้าน และในเมือง มีลักษณะแตกต่างจากระดับหมู่บ้าน ในแง่ที่มีความแพร่หลายและได้รับอิทธิพลของเมืองเข้าไปด้วย จารุวรรณ ธรรมวิตร (ม.ป.ป. : 44)

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ประเภทของภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น ด้านการเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนโบราณ ด้านจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านธุรกิจชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา ประเพณีและวิถีชีวิต เป็นต้น

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วรรณกรรมเพื่อสร้างบทแสดงพื้นบ้านอีสาน เรื่องอุษา-บารส ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ ดังต่อไปนี้

1. ได้บทแสดงพื้นบ้านอีสานอีกสำนวนหนึ่งที่กระชับรวดเร็วขึ้น ซึ่งเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน
2. ผู้ชม หรือผู้อ่านบทแสดงนี้ จะได้รู้จักวรรณกรรมอีสานเรื่องอุษา-บารส เพิ่มขึ้น ทั้งยังจะเห็นสิ่งที่ดีงามในด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานอันเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น

3. บทแสดงที่สร้างขึ้นนี้สามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ทางการศึกษา
ด้านนาฏศิลป์และการละคร ตลอดจนสามารถนำไปใช้แสดงเพื่อความบันเทิง และการกุศล
ต่างๆ ได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY